

Андрій Царенюк

ЦАРЕНЮК Андрій Вікторович – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та культурології Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Сфера наукових інтересів – естетика, історія філософії, релігієзнавство, історія Церкви, патрологія, гомілетика, аскетика.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ЕСТЕТИКИ АСКЕТИЗМУ

Аналізуючи специфіку розвитку сучасної історико-естетичної візантології як невід'ємної складової історико-естетичної медієвістики, автор статті вказує на необхідність подальшого вивчення візантійської естетики аскетизму, яка справила значний вплив на релігійно-естетичні концепції всього християнського Сходу і, зокрема, Русі-України. При цьому звертається увага на визнання теолого-естетичного досвіду видатних візантійських мислителів-аскетів першочерговим предметом історії естетичної думки Візантії, а також на методологічну некоректність 1) розгляду аскетико-естетичної традиції в якості традиції, характерної виключно для чернечої культури й 2) уникнення отождолення естетики аскетизму з патристичною естетикою.

Ключові слова: історико-естетична медієвістика, історико-естетична візантологія, візантійська естетика, теоестетика, естетика аскетизму.

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю подальшого всебічного вивчення філософсько-естетичних традицій, що стверджуються на європейських теренах за доби Середньовіччя. Обов'язковим предметом відповідних історико-естетичних реконструкцій та рефлексій постає, зокрема, естетична думка Візантії, яка, як відомо, зіграла роль суттєвого чинника розвитку естетичних учень різних країн Європи, в тому числі, й Русі-України. Врахування напрочуд яскраво вираженого аскетичного аспекту візантійської культури уможливує висновок про доцільність належного осмислення власне феномену аскетизма, а також його впливу на естетичні концепції видатних мислителів держави ромеїв.

© А. В. Царенюк, 2016

<http://doi.org/10.5281/zenodo.208959>

Метою цієї статті є власне **аналіз досліджень** релігійно-естетичних традицій Середньовіччя з метою визначення адекватних методологічних принципів сучасної історико-естетичної візантології.

Виклад основного матеріалу. Історико-естетичний вимір візантології (так само, як і історико-естетична медієвістика взагалі) характеризується наявністю важливих методологічних принципів, що їх використання допомагає оптимізувати процес наукового дослідження й подолати конкретні теоретичні труднощі. Однією з головних проблем, які зустрічаються на шляху естетика-візантолога, є хрестоматійна для дослідників історії естетичних ідей проблема припустимості визнання власне естетичними тих теорій краси й мистецтва, що розвивалися до XVIII ст., тобто, до періоду ствердження естетики як відносно самостійної галузі філософських знань, ініціатором чого став німецький мислитель О. -Г. Баумгартен (прикладом висловлення сумніву в доцільності такого визнання постають, зокрема, роздуми сучасної української дослідниці І. Бондаревської [1]).

Вирішенню цієї проблеми сприяє усвідомлення самоочевидної обставини, що ствердженню естетики в якості окремої наукової дисципліни передувало надзвичайно довготривалі процес філософських пошуків, предмет яких із XVIII ст. починає розглядатись як предмет власне естетичної науки. Мислителі епох Давнього світу, Середньовіччя й раннього Модерну досить активно виявляють інтерес до проблематики, яка згодом традиційно ідентифікуватиметься як проблематика естетична. Так, середньовічні (в тому числі, й візантійські) філософи зовсім не були байдужими до питань про сутність краси й потворності, про здатність людини сприймати й розрізняти виразність навколишньої дійсності (пізніше визначену І. Кантом як «здатність судження») та про художньо-творчу активність, іншими словами, – до класичних питань естетики в сучасному розумінні цього терміну. З цієї точки зору, не випадковими й цілком доречними постають висновки дослідників про, наприклад, «складне поєднання онтології, гносеології й естетики» в такій загальновідомій пам'ятці візантійської літератури як «Ареопагітики» [2, с. 93] або «естетичну насиченість», притаманну теології схоласта Фоми Аквінського [3].

На переконання медієвіста А. Гуревича, ведучи мову про Середньовіччя, естетику, так само, як і історичне знання чи економічну думку, навряд чи можна виділити в якості достатньо відокремлених сфер інтелектуальної діяльності: «тобто виділити їх можна, але ця процедура ніколи не проходить безболісно для розуміння як середньовічної культури в цілому, так і даної її галузі» [4, с. 25]. Усвідомлення того, що «... середньовічний світогляд відрізнявся цільністю...» [4, с. 26],

вносить суттєві корективи до, зокрема, методології пошуку й осмислення естетичних рефлексій доби *media aetas*. Для вивчення Середньовіччя «застосування принципу цілісності є особливо необхідним» [4, 27], – недвозначно наголошує А. Гуревич. Відповідно, естетична думка цієї епохи має досліджуватися виключно з урахуванням її особливо сильного й (принаймні, в більшості випадків) непорушного зв'язку з іншими галузями знання про дійсність. Визнання «нон-сепаратності» статусу середньовічних естетичних поглядів уможливує їх належне студіювання. Зрештою, лише добре розуміння естетиком-медієвістом специфіки усєї системи ідей, стверджених у культурі Середньовіччя, дозволяє адекватно зрозуміти специфіку її естетичної складової і, навпаки, належне розуміння останньої допомагає скласти адекватне уявлення про всю органічну сукупність поглядів, носіями яких виступають середньовічні мислителі. Така методологічна позиція, по суті, відповідає вимогам дослідження культурних традицій, що їх висуває філософська герменевтика з її прагненням осмислити елемент певної реальності шляхом вивчення власне цієї реальності в її цілісності, а означену цілісність – шляхом всебічного вивчення її конкретного елемента.

У подібному підході, безперечно, має потребу й історико-естетична візантологія: дослідник естетичних традицій Візантії має завжди усвідомлювати їхній щільний зв'язок із, передусім, усіма іншими складовими тієї глибоко релігійної за своїм характером культури, представниками якої є переважна більшість найвидатніших візантійських мислителів. Безумовно, основним чинником розвитку філософсько-естетичних споглядань тут виступає православна релігійно-культурна традиція. За слушним зауваженням визнаного фахівця з проблем естетичної думки Візантії В. Бичкова, по відношенню до православної культури православна естетика постає принципово імпліцитною [5]: з цієї точки зору, візантійський естетичний дискурс у більшості випадків постає дискурсом релігійно-естетичним – сукупністю рефлексій, цілком узгоджених із наріжними принципами православного віровчення.

Імпліцитне буття естетичних теорій в межах кожної конкретної культури, безперечно, має свою специфіку. Як наголошує сучасний вітчизняний естетик та культуролог В. Личковах, естетичний дискурс узагалі «являє собою мовно-мисленневу реальність, яка імпліцитно присутня не лише в «естетичних» [маються на увазі естетичні студії в сучасному («баумгартенівському») розумінні цього слова – прим. А. Ц.], а й у філософських, психологічних, культурологічних, мистецьких, мистецтвознавчих, літературних, літературознавчих текстах, що звертаються до аналізу чуттєвості й виразних форм у метатеорії мистецтва та його

сприйняття» [6; 10]. У Візантії, як і в інших країнах середньовічної Європи, естетичний дискурс розвивається, передусім, у теологічних дослідженнях, закономірно постаючи справжньою «богословською естетикою» (термін, що використовується (щоправда, у відчутно звуженому значенні) у працях грецького теолога архимандрита Джона Пантелеїмона Мануссакіса) [7, с. 21–22] або «теоестетикою» (термін, яким послуговується, зокрема, український науковець Д. Кобилкін [8, с. 13]).

Невипадково головним джерелом для вивчення візантійської естетичної традиції (в її теоретичному вимірі) є саме духовна спадщина найвидатніших релігійних мислителів – таких богословів, проповідників і аскетів, як свв. Антоній Великий (†356), Афанасій Великий (†373), Єфрем Сирін (†373–379), Василій Великий (†379), Кирил Ієрусалимський (†386), Григорій Богослов (Назіанзін) (†389), Григорій Нісський († після 394), Амфілохій Іконійський (†394), Іоанн Златоуст (†407), Ісидор Пелусіот († бл. 436–440), Авва Дорофей (VI), Ісаак Сирін (VII), Максим Сповідник (†662), Іоанн Лествичник (†649), Андрій Критський († бл. 726), Іоанн Дамаскін († бл. 780), Ісихій Ієрусалимський (†828), Феодор Студіт (†826), Никифор Константинопольський (†1021), Григорій Палама († бл. 1360), Григорій Синаїт (XIV), блаж. Феофілакт Болгарський († поч. XII), як церковних діячів, погляди яких традиційно приписуються преподобним Макарію Великому († 390–391) й Нилу Синайському († поч. V) та ін. Так чи інакше розвиваючи теоестетичні принципи ранньохристиянської і, безперечно, біблійної традицій, ці мислителі спромоглися справити без перебільшення величезний вплив на естетичні теорії християнського Сходу і навіть, доволі значною мірою, виступити чинником філософсько-естетичних пошуків на християнському Заході.

Теологічний характер естетичного дискурсу Візантії, безумовно, знаходить свій вияв у постійному зверненні мислителів до Біблії як до одного з джерел християнського віровчення. Тлумачення священних текстів (екзегеза) є невід’ємною складовою богословських студій: і взагалі, інтелектуальна культура Середньовіччя в цілому була екзегетичною, – наголошує історик філософських традицій Г. Майоров [9, с. 9–13]. Вивчення теоестетичних ідей, що стверджуються у Візантії, має здійснюватись із неодмінним урахуванням щирої поваги християнських теологів до Святого Письма й активного використання ними у роздумах про красу, здатність до чуттєвого сприйняття й художню виразність відповідних за своїм очевидним чи прихованим змістом біблійних цитат.

Визначення наріжних методологічних засад дослідження середньовічних і, зокрема, візантійських естетичних традицій доцільно до-

повнити розглядом розвитку традицій історико-естетичної медієвістики й, відповідно, історико-естетичної візантології.

Дуже тривалий час середньовічна культура не викликала значного інтересу з боку більшості європейських естетиків. Російський науковець В. Шестаков у своїх «Нарисах з історії естетики...» (1979) констатує, що «з усіх періодів розвитку естетичної думки середні віки вивчені, мабуть, найслабше. В оглядах з історії естетики цій епосі приділяється найнезначніша увага» [2, с. 84]. Такий стан речей дослідник небезпідставно пояснює, перш за все, негативним ставленням багатьох мислителів епохи Модерну до Середньовіччя [там само]. Ще в межах ренесансної, тією або іншою мірою, секуляризованої (і нерідко з очевидністю дехристиянізованої) культури, яка зароджується на теренах Західної Європи у XIV–XV ст., стверджується відверта негачія до культурних традицій середньовічного світу: тогочасні світські гуманісти могли розглядати Середньовіччя як період «темряви й варварства, що відокремлював їх від їхнього улюбленого античного Риму та античної Греції. Церква в ті варварські часи, як вони вважали, теж була заражена загальною брутальністю та загниванням» [10, с. 11], – зазначає історик Дж. Г. Лінч.

Зневажливе ставлення до середньовічної культури зустрічаємо й у часи зрілого Модерну: так, чимало мислителів-просвітників, осмислюючи культурне життя епохи Середньовіччя, дають йому відверто негативну оцінку.

Подібна тенденція, по суті, досить часто виявлялася й у ставленні секуляризованої суспільної свідомості до середньовічної естетичної думки. Глибоко релігійні за своїм характером естетичні погляди більшості найвідоміших мислителів Середньовіччя не привертали до себе увагу (принаймні, пильну увагу) значної частини науковців.

Відсутність належного інтересу до філософсько-естетичних традицій середньовічної культури протягом кількох століть суттєво уповільнювала розвиток як історико-естетичної медієвістики взагалі, так і історико-естетичної візантології зокрема (звісно, мова на разі йде про прикрі реалії світського філософського дискурсу, адже в межах дискурсу теологічного інтерес до візантійських теорій краси й мистецтва ніколи не згасав). Активне дослідження естетичних теорій Візантії світськими вченими починається лише з другої половини ХХ ст.: вже згаданий нами В. Шестаков наприкінці 1970-х років розглядає історію візантійської естетики як «нову» й «таку, що активно розвивається,» «галузь історико-естетичного знання» [2, с. 95]. Однак протягом доволі тривалого часу інтенсивність цього розвитку таки виявлялася недостатньою. Невипадково інший російський учений В. Бичков на початку 1990-х рр. указує

на те, що серйозно вивченням естетики Візантії «... зайнялися тільки в останні півстоліття і коло дослідників поки не дуже велике» [11, с. 7] (промовистий факт: здійснюючи у «Малій історії візантійської естетики» (1991) огляд наукових студій, присвячених естетичним традиціям Візантії, В. Бичков може назвати лише дві монографії, одна з яких, до речі, є його власним дослідженням, виданим ще 1977 р. Втім, при цьому науковець все ж зауважує, що «... власне естетичної проблематики торкаються у своїх працях багато істориків візантійської культури, філологів, мистецтвознавців, богословів» [11, с. 7]).

Сучасний естетик-візантолог може звертатись як до численних першоджерел, що особливо активно перевидаються з кінця ХХ ст., так і до, в цілому, досить значної кількості досліджень різних генерацій своїх попередників – вітчизняних і зарубіжних естетиків, істориків, археологів, етнографів, культурологів, мистецтвознавців (в тому числі й, безперечно, літературознавців), істориків філософських традицій, релігієзнавців та фахівців у галузі теології.

Прикметно, що дослідники візантійської естетики в той або інший спосіб торкаються питання ствердження в культурі Візантії ідей особливого аскетико-естетичного вчення, яке цілком доцільно визначати як «естетика аскетизму» (або «аскетична естетика» [12, с. 126]).

Поняття «естетика аскетизму» свідомо (втім, указуючи на його умовний характер) використовує російський філософ В. Бичков. У вже згадуваній нами праці «Мала історія візантійської естетики» цей науковець – один із гідних «флагманів» сучасної історико-естетичної візантології – позначає відповідним терміном ту релігійно-естетичну традицію, що стверджується в середовищі візантійського чернецтва [11, с. 93]. Цікаво, що цю ж традицію В. Бичков називає й інтеріорною або внутрішньою естетикою («aesthetica interior»). Пояснюючи таку дефініцію, дослідник пропонує звернути увагу на власне специфіку аскетичного споглядання, яке може розглядатися як, зокрема, самозаглиблення: «aesthetica interior має свій об'єкт не зовні, але у глибинах духовного світу самого суб'єкта» [11, с. 92].

За В. Бичковим, ця теолого-естетична традиція за свою головну мету має «духовно-тілесне переображення, а також – споглядання Бога, результатом якого має стати невимовна духовна насолода» [11, с. 152].

В цілому досить вірно визначаючи важливі риси візантійської aesthetica interior, В. Бичков, на жаль, припускається суттєвої методологічної помилки. Виділяючи у площині релігійно-естетичних пошуків Візантії естетику аскетизма, він прагне відмежувати її від естетики патристичної, що інтерпретується ним як головний напрям візантій-

ської естетики або (як можна зрозуміти дослідника, відповідним міркуванням якого з очевидністю бракує чіткості) як «естетика офіційного, державного християнства». Під час порівняння патристико- та аскетико-естетичних парадигм, В. Бичков робить доволі радикальне протиставлення цих традицій. Вказуючи на їхній спільний виток, а саме, на естетику апологетів, та на спільну безумовно духовну зорієнтованість, науковець стверджує, що ці напрями відрізнялися одне від одного «ступенем суворості реалізації основних положень християнської доктрини» [11, с. 94]. На думку В. Бичкова, у той час, як естетика офіційного християнства розвивається шляхом компромісу між естетикою раннього християнства та естетикою пізнього греко-римського світу, аскетико-естетичне вчення характеризується значно жорсткішою інтенцією. «Естетика аскетизму, – зазначає дослідник, – розвивала передусім ригористичні тенденції «естетики заперечення» апологетів, відкидаючи будь-який компроміс із язичництвом та засуджуючи надто вже великі поступки мирському життю, що були зроблені офіційною Церквою» [11, с. 94].

Естетика аскетизму, вказує В. Бичков, не могла слугувати ідеалом та керівництвом у мирському житті, а також не могла сприяти «розвитку церковного (соборного) життя християн» [11, с. 94]. Тому, – резюмує науковець, – вона й не захочувалася багатьма теоретиками християнства, які, втім, таки звертаються до аскетичної парадигми, як до певного орієнтуру й ідеалу, що не досягається, але й не дозволяє «надто сильно захоплюватися мирськими турботами» [11, с. 94].

Даючи оцінку відповідним історико-естетичним реконструкціям, що здійснюються В. Бичковим, по-перше, варто знову вказати на відсутність достатньої чіткості в його окремих роздумах про патристичну естетику. Постає дещо незрозумілим, чи ототожнює дослідник цю теолого-естетичну традицію з естетичною традицією «офіційного, державного християнства», чи все ж ні [11, с. 92–94]. У випадку їх ототожнення незрозумілою (і несправедливою) стає висловлена думка про доволі компромісний характер патристичної естетики. Представники візантійської патристики, які, як у своїх філософських пошуках, так і в житті в цілому, керувалися принципом, що його сутність свого часу напрочуд вдало виражає о. Павло Флоренський – «Якщо у сфері культури ми не зі Христом, то ми неминуче – проти Христа, адже в житті нема й не може бути нейтралітету у відношенні Бога» [13, с. 640], – аж ніяк не могли захочувати дійсно неприпустимих компромісів, зокрема, компромісів у царині естетичних уявлень.

По-друге, доцільно звернути увагу й на ту обставину, що візантійські мислителі, які у своїх роздумах стверджують ідеї патристичної

естетики, широко сповідували аскетичні ідеали. Яскравими прикладами в цьому відношенні постають, зокрема, ієрарх, богослов, аскет і упорядник чернечого життя святий Василій Великий, а також його брат святий Григорій Нісський, який, попри те, що був одружений, проводив дуже цнотливе й аскетичне життя та проповідував ідеали духовного подвижництва.

Іншими словами, патристика й аскетика є органічно пов'язаними одна з одною: як наголошує С. Хоружий, «*синтез патристики й аскетики*: так можна визначити властивий Східній традиції дискурс у його генезі та його складі...» [14; 13]. З цієї точки зору, розмежування патристичної та аскетичної естетики, що до нього вдається В. Бичков (хоча й указуючи на умовність такого розмежування [11, с. 234]), постає методологічно невірним. На наш погляд, під час дослідження релігійно-естетичних традицій Візантії варто вести мову про *єдину в своїх сутнісних основах теологічно-естетичну доктрину*, називаючи її або *патристичною*, або *аскетичною*. В її межах можуть зустрічатися ідеї про доцільність певних (безперечно, поміркованих) компромісів (як, наприклад, обережного послуговування роздумами античних мислителів або виявлення полегкості до духовно немічних осіб (у тому числі, й до духовно недосконалих ченців)), але у своїй основі ця доктрина є саме аскетичною. Проповідувані нею естетичні ідеали є ідеалами аскетико-естетичного характеру: в цьому нас переконує їхній щільний зв'язок із усією системою ідеалів духовного подвижництва.

Зрештою, на нашу думку, невірним є й радикальний висновок В. Бичкова про те, що візантійська естетика аскетизму (яку, як уже зазначалося, він ототожнює з чернечою естетикою), не могла слугувати ідеалом та керівництвом у мирському житті. Некоректність (або, принаймні, недостатня коректність) цієї позиції стає зрозумілою, зокрема, за умови врахування вже згаданої популярності аскетичних ідеалів у Візантії не лише в монастирях, але й за їхніми межами. Мирські душпастирі й миряни християнського Сходу, подібно до ченців, можуть широко (й діяльно) сповідувати аскетичні ідеали, причому ідеали як *посильної*, так і *посиленої аскези* (цікаво, що й посильні духовні подвиги в межах ортодоксальної аскетики все ж визнаються подвигами: «й неповне здійснення ідеалу», по суті, є «аскетизмом, вимагаючи відмови від зла» [15, с. 35]).

Висновки. Неодмінною умовою успішного дослідження історії філософсько-естетичних пошуків Середньовіччя виступає врахування надзвичайно сильного зв'язку тогочасних естетичних ідей із ідеями, ствердженими в інших галузях знання про дійсність. Такий різновид історико-естетичної медієвістики як історико-естетична візантологія за свій предмет має, передусім, теолого-естетичний дискурс («теоесте-

тику»), що пояснюється глибоко релігійним характером усієї культури Візантії в цілому. Важливе джерело для вивчення розповсюджених на теренах середньовічного християнського Сходу теорій, які, з позицій сучасної філософської науки, традиційно характеризуються як естетичні (або, принаймні, протоестетичні) (осмислення проблем краси, художньої творчості та ін.), являє собою обсяжна духовна спадщина візантійських богословів. Водночас, усвідомлення яскраво вираженого ексегетичного характеру інтелектуально-культурних традицій епохи Середньовіччя вказує на необхідність дослідження візантійських релігійно-естетичних концепцій із урахуванням активного ствердження в їхніх межах принципів біблійної естетичної доктрини.

Осмислення аскетичної традиції, що свого часу активно розвивалась у Візантії, уможливорює висновок дослідників про існування особливої візантійської естетики аскетизму (аскетичної естетики). Усупереч певним тенденціям у межах сучасної історико-естетичної візантології, її неприпустимо інтерпретувати як феномен, який стверджується виключно в чернечій культурі християнського Сходу. Окрім того, методологічно недоречним постає й навіть умовне відмежування естетики аскетизму від естетики патристичної, оскільки ортодоксальна теолого-естетична доктрина Візантії існує (принаймні, головним чином) як єдине ціле, при цьому закономірно зорієнтовуючи віруючих на посилену або посильну аскезу.

Урахування відповідних зауважень оптимізує подальше дослідження феномену візантійської естетики аскетизму, що зіграла велику роль у розвитку естетичних традицій усього християнського Сходу.

Література

1. *Бондаревська І. А.* Парадоксальність естетичного в українській культурі XVII – XVIII століть / І. А. Бондаревська. – К. : ПАРАПАН, 2005. – 308 с.
2. *Шестаков В. П.* Очерки по истории эстетики. От Сократа до Гегеля / Вячеслав Павлович Шестаков. – М. : Мысль, 1979. – 372 с.
3. *Kovach F. H.* Ästhetik des Thoma von Aquin / F. H. Kovach. – Berlin, 1961.
4. *Гуревич А. Я.* Категории средневековой культуры / Арон Яковлевич Гуревич. – 2-е изд. – М. : Искусство, 1984. – 350 с.
5. *Бычков В. В.* Эстетический лик бытия (Умозрения Павла Флоренского) / Виктор Васильевич Бычков. – М. : Знание, 1990. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Серия «Эстетика»; № 6).
6. Історія української естетичної думки [текст] монографія / за ред. проф. В. А. Личковаха. – Київ : Центр учбової літератури, 2013. – 388 с.
7. *Джон Пантелеймон Мануссакис*, архим. Бог после метафизики. Богословская эстетика / архимандрит Джон Пантелеймон Мануссакис. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. – 416 с.

8. *Кобилкін Д. С.* Естетичний простір метафори релігійної комунікації : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.08 «Естетика» / Дмитро Сергійович Кобилкін . – Луганськ, 2012. – 18 с.

9. *Майоров Г. Г.* Формирование средневековой философии. Латинская патристика / Г. Г. Майоров. – М.: Мысль, 1979. – 433 с.

10. *Лінч Дж. Г.* Середньовічна церква. Коротка історія / Джозеф Г. Лінч ; [пер. з англ. В. Шовкуна]. – К. : Основи, 1994. – 492 с.

11. *Бычков В. В.* Малая история византийской эстетики / Виктор Васильевич Бычков. – К. : Путь к Истине, 1991. – 407 с.

12. *Удальцова З. В.* Византийская культура / Зинаида Владимировна Удальцова. – М. : Наука, 1988. – 288 с. – (Серия «Из истории мировой культуры»).

13. *Флоренский П. А.* Христианство и культура / священник Павел Флоренский. – М. : АСТ, 2001. – 672 с.

14. *Хоружий С. С.* К феноменологии аскезы / С. С. Хоружий. – М. : Издательство гуманитарной литературы, 1998. – 352 с.

15. *Карсавин Л. П.* Монашество в средние века : Учеб. пособие / Лев Платонович Карсавин ; [вступит. статья, коммент. М. А. Бойцова]. – М. : Высшая школа, 1992. – 191 с.

Царенок А.В.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ВИЗАНТИЙСКОЙ ЭСТЕТИКИ АСКЕТИЗМА

Одним из наиболее важных заданий современного философско-эстетического дискурса является дальнейшее исследование истории эстетических традиций. Как известно, надлежало бы понимание эстетических учений средневековой Европы, а также, в частности, Руси-Украины, невозможно без понимания характерных принципов византийской эстетики. Этот самоочевидный факт указывает на актуальность интенсивного изучения эстетических традиций Византии («Империи ромеев») – государства, существовавшего в IV–XV вв.

Цель статьи состоит в выделении некоторых важных методологических принципов исследования византийской эстетики.

Используя общенаучные методы обобщения и систематизации, автор статьи стремится привлечь внимание к необходимости тщательного герменевтического анализа византийской культуры как надёжного метода для современной историко-эстетической византологии.

Анализируя специфику развития современной историко-эстетической византологии как неотъемлемой составляющей историко-эстетической медиевистики, А. Царенок указывает на важность дальнейшего изучения исследователями византийского теологического дискурса, в частности, с целью выделения в нём эстетических измерений. Принятие во внимание глубоко религиозного характера всей культуры Византии в целом делает возможным признание теолого-эстетического опыта выдающихся византийских мыслите-

лей-аскетов – св. Антония Великого, Афанасия Великого, Василия Великого, Григория Богослова, Григория Нисского, Иоанна Златоуста, Иоанна Лествичника, Иоанна Дамаскина, Григория Паламы и др. – первоочередным предметом историко-эстетической византологии. Несмотря на наличие значительного количества студий, посвящённых религиозно-эстетической традиции Византии, её исследование остаётся актуальным и в наше время. Прежде всего, это касается эстетики аскетизма, которая сыграла большую роль в развитии теолого-эстетической мысли всего христианского Востока.

Автор статьи указывает на то что во многих отношениях неоспоримое значение имеет для изучения византийской эстетики аскетизма историко-эстетических исследований выдающегося современного философа В. Бычкова. В то же время, предлагаемая этим учёным методология не является безупречной. В статье ведётся речь о нецелесообразности анализа византийской эстетики аскетизма как составляющей исключительно монашеской культуры (в Византии особое стремление к достижению аскетических идеалов было характерным даже для мирской среды) и как доктрины, которая не является тождественной патристической эстетике (показательный факт: по крайней мере, большинство представителей патристики (например, свв. Василий Великий и Григорий Нисский) являются искренними и ревностными поборниками аскетизма). А. Царенко акцентирует внимание на существовании в Византии единого в своих основах теолого-эстетического учения, правомерно определяемого как патристическая или как аскетическая эстетика.

Внесение соответствующих изменений в методологический базис современной историко-эстетической византологии существенно оптимизирует изучение теолого-эстетической традиции всего христианского Востока.

Ключевые слова: историко-эстетическая медиевистика, историко-эстетическая византология, византийская эстетика, теоэстетика, эстетика аскетизма.

Tsarenok A. V.

THE METHODOLOGICAL BASIS OF EXPLORATION OF THE BYZANTINE AESTHETICS OF THE ASCETICISM

The further study of history of the aesthetical traditions represents one of the most important tasks of the modern philosophical and aesthetical discourse. It goes without saying that the adequate understanding of the aesthetical doctrines of the medieval Europe as well as of the Rus'-Ukraina in particular is impossible without taking into consideration the specific features of the Byzantine aesthetics. This evident fact proves the actuality of the intensive exploration of the aesthetical tradition of Byzantium – the state, which existed in the IV-XVth centuries.

The aim of this article is to point out some important methodological principles of exploration of the Byzantine aesthetics.

Using the scientific methods of generalization and systematization, the author tries to draw attention to the necessity of the thorough hermeneutical analysis of the

Byzantine culture as of the reliable method of the modern historical and aesthetical byzantology.

As an inseparable part of the modern historical and aesthetical medievalistics the historical and aesthetical byzantology must point out the aesthetical dimension of the Byzantine culture with taking into consideration its implicit character. The medieval aesthetical thought exists in very strong and quite natural connection with the sphere of religious ideas. Moreover, the cultural traditions of Byzantium have especially strong religious character. According to A. Tsarenok's opinion, the scientists, who study the Byzantine aesthetics, first of all should pay attention to the peculiarities of the Orthodox theological discourse and analyse the works by such Byzantine preachers and ascetics as sts. Antony the Great, Afanasiy the Great, Vasiliy the Great, Grigoriy the Theologian, Grigoriy, the bishop of Niss, Ioan Chrysostom, Ioan Lestvicnik, Ioan Damaskin, Grigoriy Palama and others.

Some important aspects of the Byzantine aesthetics are not explored enough. Among them we find the problem of the Byzantine aesthetics of the asceticism, which influences the aesthetical traditions of the whole Christian East.

Reviewing the studies on the asceticism, A. Tsarenok underlines the obvious value of famous philosopher V. Bychkov's exploration of the aesthetical doctrines of Byzantium and of the aesthetics of the asceticism in particular. At the same time, the author of the article tries to prove that V. Bychkov makes a mistake, conventionally characterizing as the aesthetics of the asceticism only the doctrine accepted by the Byzantine monks. Moreover, according to A. Tsarenok's opinion, it is methodologically incorrect not to identify the Orthodox ascetic and aesthetical tradition with the aesthetics of the patristic doctrine: at least the vast majority of representants of the latter (e. g. st. Vasiliy the Great, st. Grigoriy, bishop of Niss) are the true champions of the asceticism.

The corresponding approaches represent the adequate and the reliable methodological principles for the modern historical and aesthetical byzantology.

Key words: *the historical and aesthetical medievalistics, the historical and aesthetical byzantology, the Byzantine aesthetics, the theoaesthetics, the aesthetics of the asceticism.*

Надійшла до редакції 24.07.2016 р.